

Portugália részvétele az első világháborúban. Előzmények és következmények

Szilágyi István¹

ABSTRACT

Keywords: world war, the Portuguese Republic, colonial empire, priorities of foreign policy, Peace-Treaty of Versailles

The Portuguese foreign affairs have had three major priorities for centuries. The first one was the privileged inter-state contacts with Great Britain, the second one was constituted by the changing and ambiguous connection with Spain. The maintenance and keeping up of the colonial system formed the third main tendency.

At the beginning of the First World War Portugal with its territory of 92 391 km² got a colonial empire of 22 092 290 km² under control. The colonial empire, which had strategic importance in the system of international relations, was 22 times bigger than the homeland itself. This sphere of influence was endangered and threatened by the conquering efforts of the German Empire.

It was one of the reasons that the Portuguese Republic coming to power by the liberal political forces in October, 1910 took sides with the Allies in the First World War. There were 105 000 Portuguese soldiers fighting in the colonies and at the European front lines. The losses suffered by Portugal ran into 36 per cent of the mobilized soldiers.

After the War Portugal expected to get significant financial indemnity in addition to keeping the colonial empire.

The Peace-Treaty signed in Versailles on 28, June, 1919 only partly granted the Portuguese demands.

The First Portuguese Republic stricken with economic and political crisis together with the above-mentioned failure was brought down by the military takeover carried out on 28 May, 1926.

1. Portugália hadba lépésének történelmi előzményei

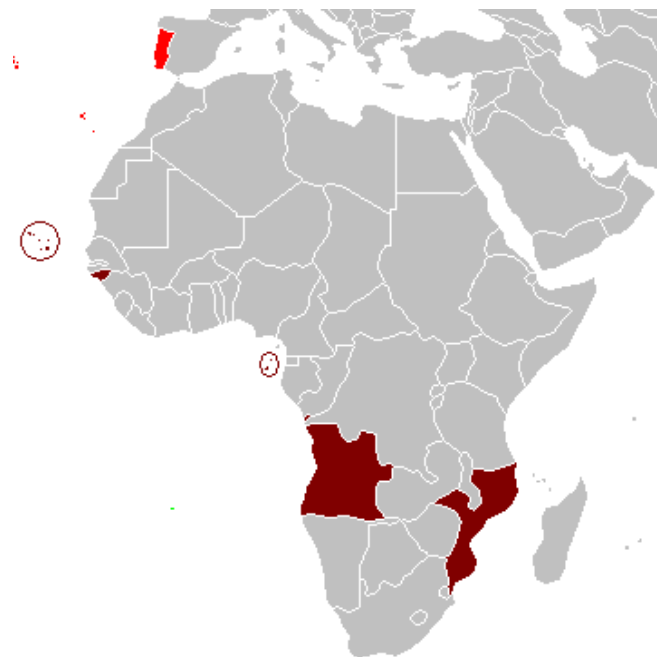
A portugál külpolitikának évszázadok óta három fő tengelye és iránya volt. Az első prioritást a Nagy-Britanniával kialakított privilegizált kapcsolatrendszer jelentette. I. János király már 1386-ban „örök barátsági” szerződést írt alá Angliával. E szövetséget és egyben a brit birodalmi befolyást erősítették meg az 1703-ban London és Lisszabon között megkötött Methuen egyezmények. Előbb 1703. május 16-án, Paul Methuen angol diplomata és lordkancellár közreműködésével a két ország között katonai szerződést írtak alá, majd ugyanezen év december 27-én Methuen fia, John kötött gazdasági egyezményt Portugáliával. A bor-gyapjú szerződésként emlegetett egyezmény 1810-ig, Portugália francia megszállásáig maradt érvényben. A napóleoni hadak Wellington herceg vezetésével történő kiűzése után hasonló egyezmények aláírására nem került sor. A két ország és a két királyság közötti szövetség azonban továbbra is fennmaradt.

---

¹ DSc, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet.

A portugál külpolitika második tengelyét a *Spanyolországgal kialakított változó és kétértelmű viszony* jelentette. Portugália Afonso Henrique trónra lépésétől, 1128-tól független királyság. 1580 és 1640 között azonban perszonálunió egyesítette Spanyolországgal. II. Fülöp spanyol monarcha Manuel portugál király unokájaként lett a két ország közös uralkodója. A portugálok szívós küzdelemben, kitartó szabadságharcot folytatva 1640-re állították helyre² országuk függetlenségét. A tizenkilencedik század végén megjelent ugyan az ibérismus koncepciója, amely a Pireneusi-félsziget két államának föderációját, illetve annak megteremtését tekintette történelmi céljának, de a portugálok többségének elutasító magatartása miatt az elképzelés nem valósult meg. A két ország viszonyában újabb törést jelentett, és a kölcsönös bizalmatlanságot növelte a portugál monarchia bukása és az első portugál köztársaság kikiáltása 1910. október 5-én. Ekkor Európa nagy részén az uralkodó államforma még a királyság volt. Az egymással különböző fokban rokoni kapcsolatban álló európai monarchiák veszélyt láttak a radikális eszméktől vezérelt első portugál köztársaságban. A Spanyolországban kibontakozó republikánus és nemzeti mozgalmak viszont követendő példaként tekintettek a Portugáliában zajló eseményekre. A Pireneusi-félsziget két állama közötti viszony ennek következtében megromlott. A fiatal és instabil lisszaboni köztársaság szemszögéből nézve reális veszélynek tűnt egy preventív spanyol intervenció. A szomszéd hatalom a beavatkozást nem csupán a királypárti erők támogatásával, hanem a kialakuló gazdasági és politikai káosz felszámolásával is magyarázhatta volna.

A portugál külpolitika harmadik prioritása a *gyarmatrendszer fenntartása, megtartása és megőrzése* volt. Az első világháború kirobbanásának időpontjában a 92 391 km² kiterjedésű Portugália 2 092 290 km²-nyi, az anyaországnál huszonkétszer nagyobb területű, a nemzetközi viszonyok rendszerében stratégiai fontosságú gyarmatbirodalom ura volt (1. ábra). Az afrikai kontinensen Angola területe 1 246 700, Bissau-Guineáé 36 125, Mozambiké 801 590, São Tomé e Príncipe-é 1001, a Zöld-foki szigeteké pedig 4033 km²-t tett ki.

1. ábra. Portugália afrikai gyarmatai

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Portugál_gyarmati_háború

² Ennek állít emléket a lisszaboni Praça dos Restauradores téren emelt obeliszk is.

A „Portugál-Indiát” (2. ábra) alkotó Goa, Damão és Diu 3814 km² kiterjedésű volt. A kínai partok mentén elterülő Macau 28,2 km²-en terült el. A nagy távolság, a megvédeni kívánt hatalmas területek, az ötmillió lakost számláló anyaország korlátozott humán kapacitása és csekély erőforrásai miatt, szilárd szövetséges támogatása nélkül egy kirobbanó és elhúzódó háború lehetősége Portugália szempontjából nem sok jóval kecsegtetett.

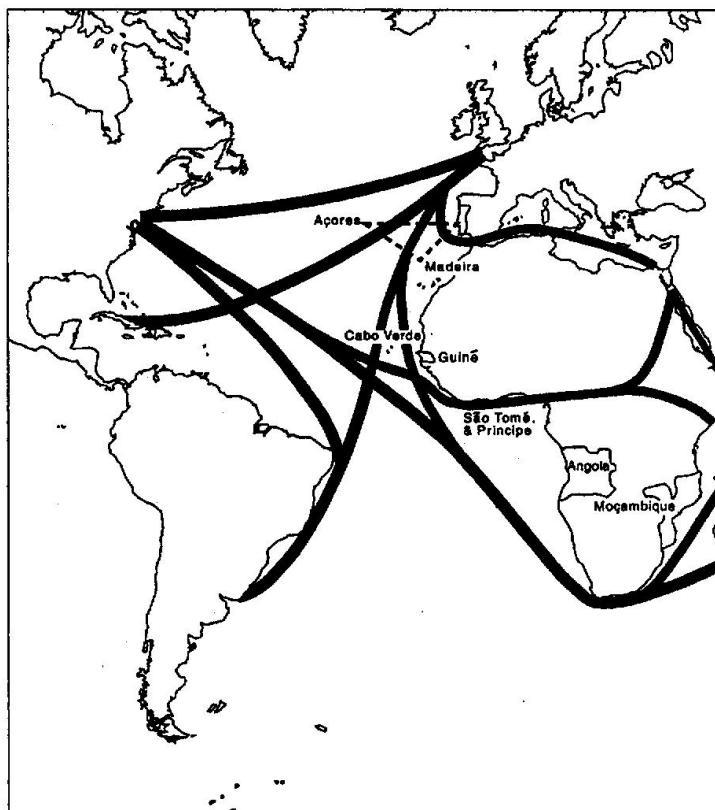
2. ábra. Portugál-India

Forrás: http://www.unostamps.nl/country_portuguese_india.htm

Amint azonban azt a 3. ábra mutatja, Portugália „tengerentúli területei” fontos szerepet játszottak a nemzetközi kereskedelmi, gazdasági és katonai összeköttetés és kommunikáció biztosításában, az atlanti útvonalak és a John Halford Mackinder által 1919-ben felvázolt Magterület (Heartland) és az afrikai kontinens által megtettesített Világsziget brit birodalmi érdekeket szolgáló védelmében ³(4. ábra).

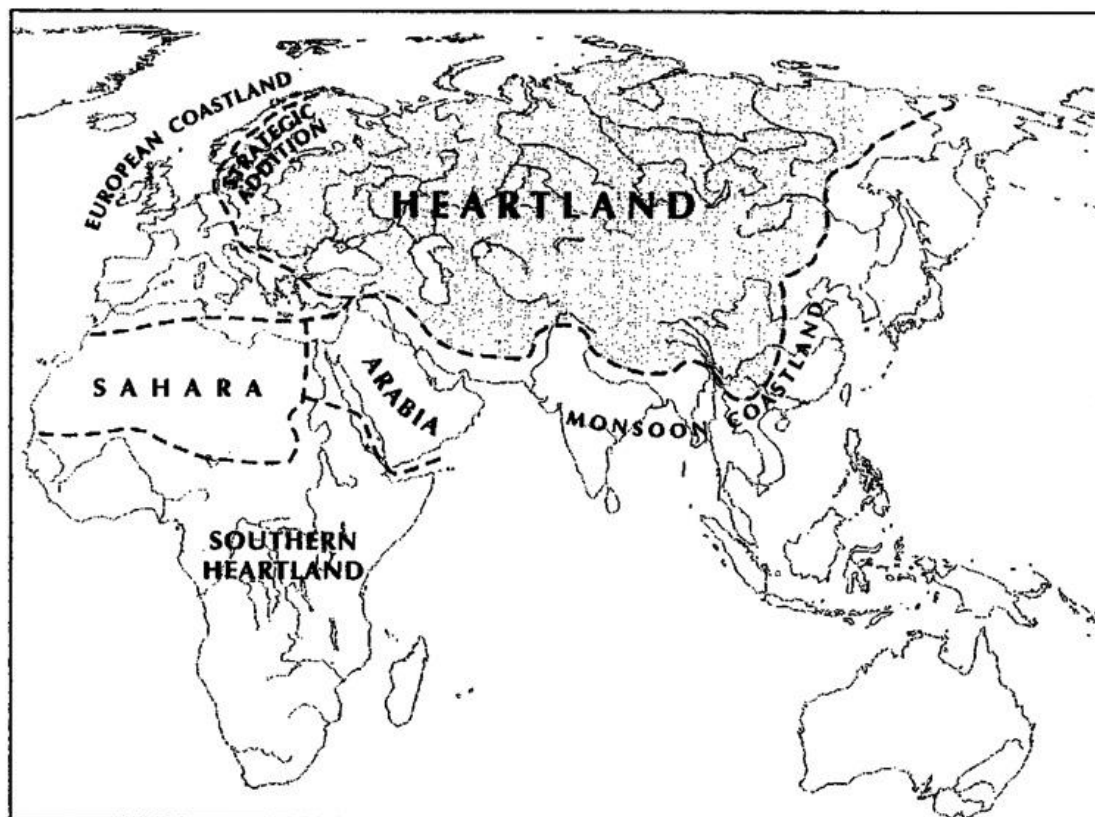
A tizenkilencedik század második felétől azonban veszélybe került Portugália afrikai gyarmatbirodalma. Kamerun és Togo elfoglalása után, Namíbia birtokba vételével megszületett Német Délnyugat-Afrika, Tanganyika meghódításával pedig Német Kelet-Afrika. A porosz vezetésű császárság további területi igényei fenyegetést jelentettek a Portugália által gyarmatosított Angolára és Mozambikra is.

³ Részletesebben a témáról: SZILÁGYI I. 2011 valamint SZILÁGYI I. 2013.

3. ábra. Portugália és az atlanti útvonalak védelme

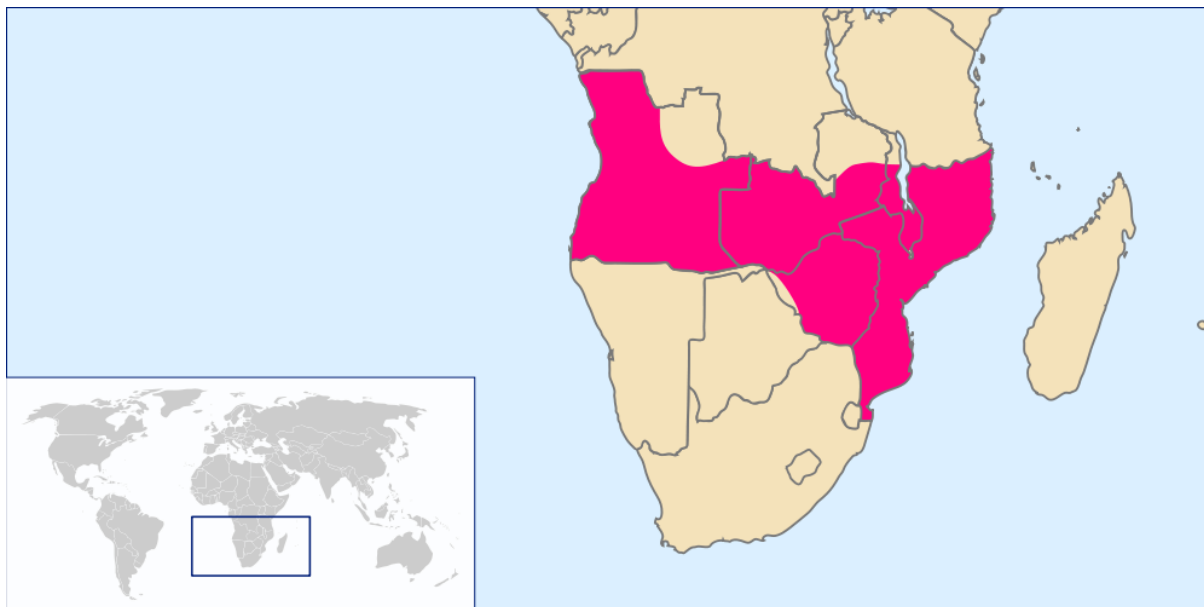
Forrás: COMPRIDO, J. B. 1956, p. 258.

4. ábra. Az eurázsiai magterület és az afrikai világsziget

Forrás: COHEN, S. B. 2008, p. 15.

A lisszaboni kormányzat többek között emiatt is nagyon fontosnak tartotta a legjelentősebb afrikai portugál gyarmatok közötti szárazföldi összeköttetés megteremtését, illetve területi integritásuk megvédését. A kormány e célból határozott, megelőző lépésre szánta el magát. A mai Zambia, Zimbabwe (a korábbi Észak- és Dél-Rodézia) és Malawi területeinek egy részét magában foglaló térség egyesítése Portugália számára a gyarmatbirodalom megszilárdítása mellett az Indiai és az Atlanti óceán közötti kapcsolatot is biztosíthatta volna. Az 1886-ban, Lisszabonban közzétett *Rózsaszínű térkép* (*Mapa cor-de-rosa*) alapján (5. ábra) portugál expedíciós katonai egység indult meg az összeköttetés lehetséges módjainak felkutatására, biztosítására, valamint az övezet portugál ellenőrzés alá vonására.

5. ábra. A rózsaszín térkép

Forrás: https://pt.wikipedia.org/wiki/Mapa_Cor-de-Rosa

A portugál törekvések és a realizálásukra indított akciók azonban Belgium mellett Nagy-Britannia által ellenőrzött és gyarmatosított területeket is érintették. Az ország így érdekösszeütközésbe került több évszázados szövetségesével. A brit birodalom két ok miatt nem volt hajlandó a jelzett térség átengedésére. Egyrészt, mert a terület birtokában ellenőrzése alatt tarthatta Német Kelet-Afrikát, másrészt az övezetnek fontos szerepet szánt a Kairó és Fokváros közötti vasúti összeköttetés megteremtésében és fenntartásában.

Lord Salisbury miniszterelnök az angol kormány nevében 1890. január 11-én memorandumot juttatott el Portugáliához. A Lisszabon által brit ultimátumnak nevezett dokumentum az Alexandre de Serpa Pinto által vezetett katonai erők azonnali visszavonására szólított fel, melynek a portugálok haladéktalanul eleget is tettek.

A közvélemény a gyors meghátrálást a nemzeti büszkeség sérelmeként és az ország súlyos megaláztatásaként élte meg. A fő felelősség általános megítélés szerint a monarchia intézményét és annak kormányát terhelte. Emiatt országszerte tömegmegmozdulások törtek ki, amelyek az 1889. október 19-én trónra lépett I. Károly királlyal, az uralkodóházzal és a királyság intézményével szembeni elégedetlenségüknek adtak hangot. Az alkotmányos monarchia

felszámolását követelő tüntetések a nemzeti hanyatlás fő okát a monarchikus államforma által megtestesített, elavult politikai rendszerben látták.

A rózsaszínű térkép közzététele szimbolikus jelentőségén túl az ország Nagy-Britanniával kialakított egyoldalúan szoros kapcsolatrendszerének lazítására is irányult. Portugália, afrikai gyarmatainak megtartása érdekében, a térségben érdekelt Németország támogatásának elnyerése céljából nyitni kívánt Vilmos császár felé is. A lisszaboni kormányzat kezdeményezése a német fél részéről kedvező fogadtatásra talált. A portugál „nyitást” azonban ellensúlyozták a brit diplomácia lépései. Nagy-Britannia jóval az első világháború kitörése előtt, az 1880-as évtized második felében titkos tárgyalásokat kezdett Németországgal a Portugália által birtokolt afrikai területek egy részének átadásáról. A megbeszélések azonban elhúzódtak és nem vezettek eredményre. Anglia ezért a tárgyalásokkal párhuzamosan portugál szövetségesét is igyekezett megnyugtatni. Annak ellenére, hogy Nagy-Britannia nem tulajdonított komoly jelentőséget az Ultimátum következményeinek, javaslatot tett Lisszabonnak az afrikai határok szerződéses rögzítésére, mely az 1899. október 14-én aláírt titkos Windsori egyezményben meg is történt. Az egyezményben az Egyesült Királyság megerősítette egyrészt az 1661-ben kötött szerződés érvényességét, ismét garantálva ezzel a portugál gyarmatbirodalom sérthetlenségét, másrészt azt, hogy Anglia minden külső támadással szemben megvédi a Portugália által birtokolt területeket. „*A rózsaszínű térkép és az arra az Ultimátum által adott válasz mindent megváltoztatott.*” írja José Medeira Ferreira (FERREIRA, J. M. 2006, p. 11). Az „*Öt rendszer a nemzetközi politikában (Cinco Regimes na Política Internacional)*” című könyv történész-politikus szerzője szerint: „*Az Ultimátum végzetes szerepének megértéséhez tudnunk kell, hogy ez volt az alkotmányos monarchia utolsó arra irányuló kísérlete, hogy egy Nagy-Britanniától kevésbé függő nemzetközi kapcsolatrendszert alakítson ki.*” (FERREIRA, J. M. 2006, p. 15). A brit Ultimátumnak a királyságra gyakorolt negatív hatását azonban az új szerződések sem tudták orvosolni.

A politikai krízist az 1891-ben Portugáliában kirobbant pénzügyi válság is fokozta. A bankszűkök következtében az ország felfüggesztette a külföldi adósságok kamatainak törlesztését, és vége szakadt az 1868 és 1889 közötti időszak Antonio Maria de Fontes Pereira de Melo nevéhez köthető, fontismo-nak nevezett modernizációs gazdaságpolitikának. A portugál devizát leértékelték. A német, francia, holland, angol és más külföldi hitelezők egy 1902-es megállapodás alapján intézményesítették az ország pénzügyei feletti ellenőrzést, és előírták az ország által követendő vám- és gazdaságpolitikát.⁴ Növelte a nehézségeket az is, hogy a brazíliai portugál vendégmunkások hazautalásai 80%-kal csökkentek. A gazdasági-pénzügyi problémák enyhítése érdekében a lisszaboni kormányzat Nagy-Britanniához fordult segítségért. A lépés tovább növelte az ország kiszolgáltatottságát, amit a köztársaságpárti politikai erők a maguk javára fordítottak. Az uralkodó I. Károly és Luis Felipe trónörökös 1908. február elsején, Lisszabonban, a Praça do Comercio téren merénylet áldozata lett. Még aznap királlyá koronázták az alig tizennyolc éves másodszülött fiút, Manuelt. A portugál történelmi emlékezet két névvel illeti a jó szándékú, reformok bevezetése mellett elkötelezett ifjú uralkodót. Egyes források II. Hazafias Manuelként említik, míg mások Szerencsétlen Manuelként (Manuel Desventuroso) írnak róla. A két év és nyolc hónapig tartó uralkodása mindenesetre azt jelzi, hogy nem tudta feltartóztatni a királyság megszüntetése irányába mutató folyamatokat. Bármit is tett a monarchia napjai meg voltak számlálva.

⁴ Részletesebben a témáról: GUEDES, M. 1981.

2. Az Első Köztársaság és az ország hadba lépése

A Monarchia 1910. október 5-én, a három napos, Lisszabonra összpontosuló országos felkelés és zavargás következményeként megbukott. A köztársaság kikiáltására október 5-én délelőtt kilenc órakor került sor a lisszaboni városháza erkélyén. Az 1911. augusztus 21-én elfogadott Alkotmány életbe lépéséig az Első Köztársaság ideiglenes kormányának vezetőjévé és az ország államfőjévé Teófilo Bragát nevezték ki.⁵

Az Ideiglenes Kormány tevékenységének tizenegy hónapja alatt számos fontos, az ország sorsát alapvetően meghatározó intézkedést hozott. Széleskörű amnesztiát hirdetett a monarchia idején az állam biztonsága és az egyház ellen elkövetett, valamint a tiltott fegyverhasználat miatt kirótt büntetésekre. A katolikus klérus neheztelése és tiltakozása ellenére kiutasította az országból a jezsuitákat, korlátozta a szerzetesrendek működését, kolostorokat zárt be, valamint beszüntette a hitoktatást az állami iskolákban. Megtörtént az állam és az egyház intézményes szétválasztása. A polgári és az egyházi eljárások és szertartások függetlenedtek egymástól. Engedélyezték a házasságok felbontását, rendezték a házasságon kívül született gyermekek jogi státuszát. Eltörölték a nemesi címeket, törvénybe iktatták a sztrájkjogot és a sajtószabadságot. Feloszlatták a közrendért felelős korábbi szerveket, a rendőri feladatok ellátására létrehozták a Köztársasági Nemzeti Gárdát. A gyarmatok fejlődésének, fejlesztésének és autonómiájának biztosítása céljából új törvényben szabályozták a tengerentúli tartományok helyzetét.

Megváltoztatták a monarchia idején használt nemzeti szimbólumokat is. A tradicionális, kék fehér színű zászló helyébe a napjainkban is használatos „köztársasági” lobogó lépett. A reményt kifejező zöld és a harcos, férfias küzdelmet megjelenítő vörös színű zászló közepén a nemzeti címerrel vált az 1910. november 29-i kormánydöntést követően Portugália hivatalos lobogójává. December elsejét a „zászló ünnepévé” nyilvánították. Az 1911. május 28-i alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat követően a törvényhozás június 19-én fogadta el a köztársasági zászló nemzeti lobogóvá minősítését. Új himnusza is lett a köztársaságnak, amely azonban végleges formáját csak 1957. szeptember 4-én nyerte el. A korábbi pénznemet, a realt az escudo váltotta fel. Megreformálták és egyszerűsítették a portugál helyesírás szabályait is.

Teófilo Braga 1911. június 19-én, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés megnyitásának napján a parlament kezébe tette le a történelmi jelentőségű Ideiglenes Kormány sorsát. 1911. augusztus 21-én a Nemzetgyűlés elfogadta az új Alkotmányt. Három nappal később a törvényhozás köztársasági elnökké Manuel de Arriagadát, a republikánusok egyik történelmi vezetőjét választotta. Arrigada 1911. szeptember 3-án, az Ideiglenes Kormány lemondását elfogadva, a parlamenti szavazás eredményeként João Chagast bízta meg az első alkotmányos kormány vezetésével. A tizenegy hónapos átmeneti periódus után ezzel megkezdte intézményes működését az Első Portugál Köztársaság.

Az 1911. augusztus 21-én elfogadott Alkotmány⁶ parlamentáris rendszert vezetett be. Az alaptörvény hét fejezetből és 87 paragrafusból állt. A kormányformával és a portugál nemzeti

⁵ Az Ideiglenes Kormány tagjai: Elnök: Teófilo Braga; Belügyminiszter: António José de Almeida; Igazságügyminiszter: Afonso Costa; Gazdasági- és Pénzügyminiszter: Basílio Teles; Hadügyminiszter: António Xavier Correia Barreto; Tengerészetügyi Miniszter: Amaro Justiniano de Azevedo Gomes; Külügyminiszter: Bernadino Luís Machado Guimarães; Közmunkaügyi Miniszter: António Luís Gomes. (FERREIRA, D. 1985).

⁶ <http://www.argnet.pt/portal/portugal/liberalismo/const911.html/>,
http://pt.wikipedia.org/wiki/Constitui%C3%A7%C3%A3o_portuguesa_de_1911

terület kérdésével foglalkozó első fejezet az országot egységes szerkezetű köztársaságként határozta meg. A második rész az egyéni politikai és szabadságjogokat és garanciákat foglalta össze. A republikánus érték- és nézetrendszernek megfelelően e jogok sorában kiemelt jelentőséget tulajdonított az állam és az egyház szétválasztásának, a laikus politikai berendezkedés megteremtésének. A harmadik cím az államhatalom legfőbb szerveire vonatkozó szabályokat tartalmazta. Az ötödik paragrafus szerint a szuverenitás kizárólagos letéteményese a nemzet. A nemzeti szuverenitás gyakorlása a három hatalmi ág közötti klasszikus hatalommegosztás keretében és formájában történt. A törvényhozás kétkamarás rendszerben szerveződött. A Képviselőház a politikai csoportok, a Szenátus a területi-közigazgatási és a tengerentúli provinciák reprezentációjának feladatát látta el. A Nemzeti Kongresszus mindkét házát közvetlen választás útján hozták létre. Szavazati joggal rendelkezett minden 25 év feletti állampolgár.

Az állam legfőbb közjogi méltósága a köztársasági elnök. Választására a Kongresszus két háza jogosult. Funkciói protokolláris jellegűek, sem politikai sem jogi vétót a törvényhozással szemben nem gyakorolhat. A törvényhozás kétharmados többséggel le is válthatja.

A végrehajtó hatalom másik ága, a Kormány is a Kongresszusnak tartozik politikai és jogi felelősséggel. Az 1911-es portugál Alkotmány ismeri a bizalmatlansági indítvány intézményét is, melyet a Kongresszus két háza együttesen gyakorolhat a bizalmát elvesztő kormánnyal szemben. A miniszterelnököt formálisan az államfő nevezi ki. Ebbéli szerepe azonban kizárólag a törvényhozási döntés szentesítésére korlátozódik.

Az Alkotmány harmadik részében megtörtént a független bírósági rendszerre vonatkozó alapvető szabályok összefoglalása is. Az igen rövidre sikeredett negyedik cím a helyi államhatalom és a közigazgatás szabályrendszerét, az ötödik a gyarmati területek működését és irányítását törvényesítette.

Az Alkotmány 67. paragrafusa a gyarmati területek esetében elismerte a közigazgatási decentralizáció elvét. A hatodik rész az általános rendelkezéseket, a hetedik az alkotmányreform előírásait tartalmazta.

Az 1911. augusztus 21-én elfogadott alapcharta hivatalosan a történetírók által Második Köztársaságnak nevezett salazari Új Állam 1933. április 11-én életbe lépett alkotmányáig volt érvényben. Tényleges hatályát azonban az 1926. május 28-án hatalomra jutott Nemzeti Diktatúra katonai vezetői 1926. június 9-én, rendeleti úton, a Nemzeti Kongresszus felosztatásával egy időben felfüggesztették.⁷

---

⁷ Az Első Köztársaság Alkotmányát az 1911 és 1926 közötti tizenhat évben is több esetben felfüggesztették. Ez történt Pimenta de Castro tábornok rövid miniszterelnöksége idején is. A tábornok 1915. január 28 és május 14 között töltötte be a kormányfői tisztséget. Diktatórikus hatalmának végül katonai felkelés vetett véget. Pimenta de Castroval együtt bukkott az őt a végrehajtó hatalommal felruházó Manuel de Arriaga köztársasági elnök is. 1918-ban Sidónio Pais sikeres államcsínye következtében került sor az Alkotmány második felfüggesztésére. Sidónio Pais 1918. március 30-án kiadott 3997. számú rendeletével helyezte hatályon kívül az alkotmányos legalitást és vezetett be saját személyére szabott elnöki, tekintélyuralmi rezsimit. A rendelet más előírásai a korporációs rendszer irányába tolták el Portugália hatalmi berendezkedését. Sidónio Pais a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem, a művészetek és a tudomány képviselőiből álló, az államhatalom részéről a szakmák szívélyes együttműködésének propagandáján alapuló, de a kormány ellenőrzése alatt álló korporációs kamarát is létrehozott. A Miguel Primo de Rivera spanyolországi modernizációs ihletésű diktatúrájának előképét jelentő portugál rendszer elnöki köztársaság bevezetésére törekedett. A rendelet a 21 évet betöltött férfiakat általános választójoggal ruházta fel, függetlenül azok vagyoni helyzetétől és attól is, hogy írástudatlanok-e avagy sem. Ezekkel az intézkedésekkel a köztársasági elnök közvetlen választását készítette elő. Az ellene végrehajtott 1918 decemberi sikeres merényletet követően a rendeletben foglaltak, az 1911-es Alkotmány hatályának visszaállításával érvényüket veszítették.

Az új hatalom az ország politikai rendszerének átalakítása mellett nagy súlyt fektetett nemzetközi elismertségére is. Nem véletlen, hogy az Ideiglenes Kormányban a külügyminiszteri posztot a Portugália határain kívül is jelentős ismertséggel, elismertséggel és presztízzsel rendelkező Bernardino Machado kapta.⁸ A helyzet azért volt különösen érdekes és bonyolult, mert mint említettük 1910-ben az európai államok túlnyomó többségének államformája a királyság volt, egyedül Franciaország, Svájc és San Marino számított kivételnek. Machado már 1910. október 9-én tudtára adta a Lisszabonban akkreditált nagyköveteknek és diplomatáknak, hogy a Portugál Köztársaság minden, az előző rendszer által vállalt nemzetközi kötelezettségét teljesíteni fogja és azokat érvényben lévőnek tekinti. Az új hatalomnak nem is kellett sokáig várnia a diplomáciai elismerésre. A sort Brazília nyitotta meg, ezt követte október 23-án az argentin, október 29-én a nicaraguai, október 31-én az uruguayi, november második felében a guatemalai, a costa ricai, a perui, decemberben a chilei, 1911 februárjában a venezuelai, márciusban pedig a panamai elismerés. A latin-amerikai országok akkreditációja fontos szerepet játszott a köztársasági kormányzat nemzetközi helyzetének megszilárdulásában. Az igazi vízváltónak azonban az európai nagyhatalmak és az Egyesült Államok elismerése bizonyult. Az USA kormánya 1911 júliusában de jure is elfogadta az új rendszert. A brit kormány már 1910 novemberében kifejezte abbéli álláspontját és szándékát, hogy a Portugáliával fennálló baráti viszonyt továbbra is fenntartja. Hasonló tartalmú, de facto diplomáciai elismeréssel felérő nyilatkozatot tett a spanyol, a francia és az olasz kormány is. Az európai nagyhatalmak és országok többségének de jure elismerésére azonban csak az új Alkotmány elfogadása és a köztársasági elnök megválasztása után került sor. A Szentszék az állam és az egyház szétválasztása és az ideiglenes kormány már említett intézkedései következtében kirobbant konfliktusok miatt felfüggesztette a diplomáciai kapcsolatokat Portugáliával. A Pápai Állam részéről az új rendszer teljes körű diplomáciai elismerése csak 1919. június 29-én került sor.

A szabadelvű köztársaságban azonban állandósultak a politikai válságok. A rendszer fennállásának tizenhat éve alatt az országnak nyolc elnöke, egy ideiglenes kormánya, harmincnyolc miniszterelnöke, ötven kormánya és egy alkotmányos juntája volt. A zsákutcás fejlődés a portugál gazdasági-társadalmi struktúrák elmaradottságával, valamint a republikánus eszmeiség városi lakosság csekély rétegére korlátozódásával magyarázható. Hipólito de la Torre Gómez és Josep Sánchez Cervelló ezt a körülményt hangsúlyozzák közös munkájukban: „*Figyelembe kell venni – írják –, hogy a Köztársaság csaknem teljes egészében városi jelenség volt, és az 1911-es választójogi megszorítások, majd ezek további, 1913-as szűkítése⁹ is játéktéren kívülre helyezte az analfabétákat (akiknek többsége vidéken élt). Nem kell tehát csodálkozni azon, hogy Costa pártja¹⁰ kényelmesen, csaknem monopolisztikus jelleggel ellenőrzése alatt tartotta a hatalom forrásait.*” (DE LA TORRE GÓMEZ, H. – CERVELLÓ, J. S. 1992, p. 25) Vasco Pulido Valente is hasonlóképpen látja az ország és a köztársaságpártiak viszonyát. „A régi köztársaság” (1910-1917) című tanulmánya (VALENTE, V. P. 2009) bevezető mondatában a republikánusok egyik vezetőjét idézve írja: „*Kevészel (Október 5) után,*

⁸ Bernardino Machadót külügyminiszteri és más állami tisztségei mellett kétszer választották meg köztársasági elnökké. Első államfői periódusa 1915. augusztus 6-án kezdődött és 1917. december 5-én Sidónio Pais hatalomátvételével ért véget. Másodszor Teixeira Gomes lemondása után, 1925. december 11-én választotta államfővé a Nemzeti Kongresszus. Köztársasági elnöki megbízatásának az 1926. május 28-i Manuel Gomes da Costa tábornok vezetésével végrehajtott katonai puccs vetett véget (GUIMARÃIS, A. L. 2000).

⁹ A választójoggal rendelkezők száma 850 ezerről 400 ezerre, más adatok szerint 650 ezerre csökkent.

¹⁰ A Demokratikus Párt

*António José de Almeida*¹¹ melodramatikusan kérdezte, vajon 300 000 köztársaságparti megtarthatja-e 5 millió portugál elismerését. A kérdés jogos volt. Mindenekelőtt azért, mert a republikánusok száma a legjobb esetben sem haladta meg a 100 000-et.” (VALENTE, V. P. 2009; p. 47).

A hivatalos adatok szerint az analfabetizmus 1911-ben 75,1%-ot tett ki, és húsz év múlva is csupán 68%-ra csökkent (DE LA TORRE GÓMEZ, H. – CERVELLÓ, J. S. 1992, p. 22). A liberális pártok által vezetett, politikai-gazdasági válság sújtotta köztársaságban a hatalomra jutott gyenge városi középosztály még a hadsereg progresszív szárnyával szövetségben sem tudta stabilizálni uralmát. A reformok bevezetésére törekvő politikai elit az analfabetizmussal és a társadalmi kirekesztettség állapotával sújtott alsóbb néprétegekben sem talált tartós szövetségesre. Nem tudta megtörni a konzervatív erők befolyását, és nem volt képes megváltoztatni a gazdasági fejlődés gátját képező földbirtokszerkezetet,¹² valamint nem tudott úrrá lenni a gazdasági-pénzügyi válságon sem. Az első világháború brutálisan megszakította az Afonso Costa kormánya által beindított pénzügyi stabilizációt. A nemzet Nagy-Britannia adósságcsapdájának hálójában vergődött. A német háborús vereséget követően csupán a töredékéhez jutott hozzá a 37,5 millió fontot kitevő, Berlinnel szembeni követeléseinek. A világháború kitörése előtt 1912-1913-ban a tervezett 3 833 000 escudós pénzügyi deficit 600 000 escudós többlettel zárult és 1913-1914-ben elérte a 6 600 000 escudós többletet. 1914-1915-től kezdve azonban drasztikusan megváltozott a helyzet (OLIVIERA MARQUES, A. H. R. DE 1978). Az infláció az 1914-es 100%-ról 1919-re 316,8%-ra, 1924-re 2 652%-ra nőtt. Az első világháborút követő négy évben a pénzromlás üteme 8,4 szeresére emelkedett. A gazdasági kiegyensúlyozatlanságot jelzi az is, hogy az escudót az angol fonttal szemben, öt év alatt tizenhatszor értékelték le (DE LA TORRE GÓMEZ, H. – CERVELLÓ, J. S. 1992).

Fokozta a bizonytalanságot a republikánus tábor megosztottsága is. 1911 szeptemberében, annak ellenére, hogy politikai programjuk lényegesen nem tért el egymástól, három részre szakadt a kormányzó Portugál Köztársasági Párt. Az Afonso Costa vezette, radikális irányzatot képviselő Demokratikus Pártra (*Partido Democrático*), a mérsékelt evolucionista Köztársasági Evolucionista Pártra (*Partido Republicano Evolucionista-PRE*) és a két irányzat összebékítésére, a csoportosulások közötti kompromisszum megteremtésére törekvő, ám jelentős belső heterogenitással sújtott Köztársasági Egység Pártjára (*Partido da União Republicana*).

Az Első Köztársaság hatalmat gyakorló pártjainak állandó átalakulása, újjászerveződése, fokozatos politikai marginalizálódása, fragmentálódása, a gazdasági-társadalmi problémák egyre erőteljesebb kiéleződése és az első világháború kitörése alkalmas terepül szolgált a tekintélyuralmi és diktatórikus törekvések számára. A portugál demokrácia diktatórikus irányú átalakításának első kísérletére Joaquín Pimenta de Castro tábornok rövid miniszterelnöksége idején került sor. Amint azt már jeleztük, a tábornok 1915. január 28 és május 14 között töltötte be a kormányfői tisztséget. Diktatórikus hatalmának katonai felkelés vetett véget. Pimenta de Castroval együtt bukott az őt végrehajtó hatalommal felruházó Manuel de Arriaga köztársasági elnök is.

Eredeti szándéka szerint az államfő csupán „részhajlásmentes“ választások megszervezésével és lebonyolításával bízta meg gyerekkori jó barátját, az elkötelezett republikánusként számon tartott tábornokot. A választások tervezett időpontjául 1915. március 4-

¹¹ 1919. október 16 és 1923. augusztus 6 között az ország államfője.

¹² Portugália utolsó száz éves történelmének szépirodalmi ábrázolását nyújtja a Nobel-díjas José Saramago: *Alentejo*. Egy évszázad regénye című műve (SARAMAGO, J. 2012).

ét jelölték meg. Pimenta de Castro azonban törvényhozói felhatalmazás nélkül három hónappal elhalasztotta az eseményt, leállította az ország háborúra történő felkészülését, és nagylelkűséget tanúsított a köztársaság ellenségeivel szemben. Az új republikánus hatalom veszélybe került. A tábornok intézkedései miatt a Pimenta de Castro uralmát támogató unionisták megvonták támogatásukat. A Demokratikus Párt a kormányfőt már márciusban törvényen kívüli diktátornak minősítette. A párt a közigazgatásban és a polgármesteri hivatalokban élvezett befolyását felhasználva megakadályozta a kormány intézkedéseinek végrehajtását, és polgári engedetlenségi mozgalmat hirdetett meg. A párt a lisszaboni polgárság és a katonai egységek támogatására számítva 1915. május 14-re „másodszor is köztársaságot“ jelszóval új forradalmat hirdetett meg, és utcára szólította szövetségeseit. Az emberáldozatokkal is járó felkelés huszonnégy óra alatt győzött. Pimenta de Castro tábornokot az Azori-szigetekre száműzték. Arriagát, Teófilo Braga váltotta az államfői székben. A Demokrata Párt hatályon kívül helyezte a diktatúra intézkedéseit, visszavonta a királpártiak számára meghirdetett amnesztiát, és tisztogatást hajtott végre a közigazgatási apparátusban. Az 1915. június 13-i választásokon a párt abszolút többséget eredményező győzelmet aratott. Köztársasági elnökké augusztusban Bernardino Machado-t választották.¹³

Pimenta de Castro rövid életű uralmánál sokkal nagyobb veszélyt jelentett a köztársaságra Sidónio Pais tizenkét hónapos kormányzása.¹⁴ A szerény anyagi körülmények között élő, vidéki családból származó, tehetséges fiú tizenhat évesen lépett az elérhető karrierrel kecsegtető katonai pályára,¹⁵ ahol 1916-ban már őrnaggyá nevezték ki. A természettudományok iránt érdeklődő és elkötelezett ifjú tiszt a hadi mesterség mellett a civil életben is jelentős eredményeket ért el. A Coimbrai Egyetemen folytatott matematikai és filozófiai tanulmányok után tanítani kezdett az alma materben, ahol 1898-ban doktorált, 1908-ban pedig a differenciál- és integrációszámítás professzorává nevezték ki. Sidónio Pais tagja volt az első két alkotmányosan megválasztott köztársasági kormánynak. 1912-ben Portugália berlini képviselőjévé nevezték ki. Állomáshelyéről 1916 márciusában a portugál-német hadiállapot bekövetkeztét követően tért vissza. Az éles elméjű, karizmatikus vonásokkal rendelkező, mindig elegánsan öltözködő, disztinált külsejű tiszt különösen a nők és a hadsereg körében tett szert nagy népszerűsége. Politikai befolyásának növekedésében közrejátszottak az országban uralkodó kaotikus közállapotok, a „demagógia önkényuralma”, a Portugália hadba lépésével és a gyarmati területek elvesztésével kapcsolatos félelmek, valamint a monarchia restaurációjára irányuló erőfeszítések és kísérletek. Ebben a helyzetben hirdette meg Sidónio Pais az „Új Köztársaság” (*República Nova*) létrehozásának jelszavával a decemberiek forradalmát (*revolução dezeptemrista*). A negyvenöt éves, tapasztalt politikus sok lélek spirituális egységéről beszélt. Az általa hirdetett frázisok hatalomra jutásának kezdeti szakaszában alkalmasnak bizonyultak egy széles szövetségi bázis létrehozására. Sidónio Pais 1917. december 5-i államcsínyét támogatta az Unionista Párt mellett, a hadsereg, a szegényebb néprétegek és a monarchisták is. Hamarosan azonban kiderült a szervezők valódi szándéka. A külföldről hazatérő miniszterelnököt, Afonso Costát letartóztatták, Bernardino Machado köztársasági elnököt pedig emigrációba kényszerítették. A parlamentet feloszlatták és szükségállapotot vezettek be. Az 1918. március 30-i 3997. számú rendelet életbe léptetésével

¹³ Az elnök tevékenységéről és életútjáról bővebben: SAMARA, M. A. 2012

¹⁴ Részletesebben a témáról: GAYTAN DE AYALA, A. R. 2006

¹⁵ Magyar nyelven a témáról részletesebben: SZILÁGYI Á. J. 2009.

hatályon kívül helyezték a köztársasági Alkotmányt, és körvonalazódott a Sidónio Pais személyére szabott prezidenciális, tekintélyuralmi rendszer. 1918. április 28-án sajátos, komplex szavazást tartottak több kérdésről is. Döntöttek a köztársasági elnök személyéről. Az egyetlen jelölt Sidónio Pais volt, akire félmillióan szavaztak. Elfogadták a törvényhozás új összetételét. A parlamentbe a monarchisták is bejutottak. A Szenátust a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem, a művészetek és a tudomány képviselőiből álló, az államhatalom által a szakmák szívélyes együttműködésének propagandáján alapuló, de a kormány ellenőrzése alatt álló korporációs jellegű intézménnyé alakították. Az elnök-király (*Presidente-Rei*)¹⁶ akaratának megfelelően azonban a végrehajtó hatalom rendeleti kontrollja valósult meg a törvényhozás felett. Mindazonáltal Sidónio Pais kormányzása sem adott kielégítő válaszokat az ország problémáira, így hamarosan elvesztette kezdeti lendületét és tömegbázisát. 1918 októberében sikertelen hatalomátvételi kísérletre került sor, amelyet azonban az elnök keményen megtorolt. Politikájával szemben egyre nőtt az elégedetlenség. Az Új Köztársaság elveszítette társadalmi támogatottságát, Pais elszigeteltsége egyre nőtt. 1918. december 6-án merényletet kíséreltek meg ellene, de ekkor még megmenekült. Nyolc nappal később azonban már nem kerülhette el sorsát, a Rossio pályaudvaron sikeres merényletet követtek el ellene.

Sidónio Pais uralma a huszadik századi portugál történelem rövid tekintélyuralmi és diktatórikus közjátékának bizonyult. Halála után az ország politikai élete visszatért az 1910. október 5-i forradalom és az 1911 augusztusi Alkotmány által körvonalazott Első Köztársaság intézményes keretei közé.

A liberális demokrácia hatalmának megőrzése, intézményrendszerének működtetése, a gazdaság elmaradottságának, a politikai élet rendellenességeinek leküzdése és a gyarmatbirodalom fenntartása mellett az első világháborúban való részvétel kérdése is súlyos problémát jelentett az Első Köztársaságnak, és alapvetően megváltoztatta az ország politikai térképét. A kormányzó Demokratikus Párt és az Evolucionista Párt radikálisai a háborúba lépés mellett foglaltak állást. A katonai intervenciót nem korlátozták a gyarmatok megvédésére. Az Unionista Párt, a monarchisták és a Szocialista Párt egy csoportja ellenezte a csapatok európai frontra küldését. A háború kezdeti szakaszában Anglia nem ragaszkodott Portugália hadba lépéséhez, megelégedett az ország pozitív semlegességével, és az antant hatalmakkal való szolidaritás tényleges szóbeli vállalásával. Portugália azonban földrajzi helyzete, nemzetközi pozíciói és gyarmatbirodalmának fenntartása, az országra leselkedő feltételezett spanyol veszély, a köztársaság politikai intézményrendszerének konszolidálása, demokratikus deficitjének leküzdése,¹⁷ valamint a későbbiek folyamán Nagy-Britannia részéről érkező, a háborúba lépést sürgető felhívások és kérések miatt döntéskényszerbe és kényszerhelyzetbe került. Így az ország 1916 márciusában, a németellenes erők szövetségeseként belépett a háborúba.¹⁸ Korábban, 1914 augusztusában a brit kormány még arra kérte Portugáliát, hogy az ország ne tegyen semlegességi nyilatkozatot, de ne is avatkozzon be katonailag a háborúba. Lisszabon így a sem nem semleges, sem nem hadviselő fél

¹⁶ A kifejezést Fernando Pessoa, a huszadik század legjelentősebb portugál költője használta politikai témájú írásaiban és verseiben. 1920. február 27-én az *Acção* című újság hasábjain jelent meg először a tizenöt költeményből álló *A Memória do Presidente-Rei Sidónio Paes* című összeállítás (*ACÇÃO*, No. 4. ANO II.) A verseket önálló kötetben 1940-ben az Editorial Imperial is publikálta, 545 példányban. <http://arquivopessoa.net/textos/673>. 2010-ben pedig João Medina: *O "Presidente-Rei" Sidónio Paes* című könyve jelent meg.

¹⁷ Részletesebben a témáról: PINTO, A. C. 2005

¹⁸ Részletesebben a témáról: TEIXEIRA, N. S. 1996, továbbá DE LA TORRE GÓMEZ, H. 1998, valamint FRAGA, L. A. DE – SAMARA, M. A. 2014.

meglehetősen bizonytalan és méltatlan helyzetébe került. 1914 őszéig az angolok azért nem sürgették a tényleges portugál beavatkozást, nehogy provokálják a madridi kormányzatot, amely a német propaganda ösztönzésére és hatására, a hispán irredentizmus jegyében egyre gyakrabban és egyre élesebben vetette fel Gibraltár visszaszerzésének és Portugália bekebelezésének kérdését.¹⁹

A brit kormány hivatalosan 1914. október 10-én kérte az ország bekapcsolódását a háborúba. 1914. november 23-án a portugál parlament felhatalmazta a kormányt a katonai beavatkozásra, amikor és amilyen mértékben azt indokoltnak látja. A tényleges hadüzenetre Portugália és Németország között 1916. március 9-én, Lisszabon és az Osztrák-Magyar Monarchia között pedig 1916. március 15-én került sor. A hadüzenet közvetlen kiváltó oka Portugáliában és az ország afrikai kikötőiben horgonyzó 76 német és osztrák szállítóhajó és a rajtuk lévő rakomány 1916. február 23-i lefoglalása és elkobzása volt. Az angolok e lépés megtételét 1915 végétől folyamatosan kérték a lisszaboni kormánytól. Egyrészt azért, hogy így kényszerítsék ki a Németország és Portugália közötti hadiállapot bekövetkezését, másrészt a lefoglalt ellenséges hajók üzembe állításával enyhítsék a brit szállítókapacitás szűk keresztmetszetét.

Németország és Portugália között kisebb jelentőségű fegyveres összecsapásokra a Zöld-foki szigetek és Mozambik térségében már a világháború kirobbanásának időpontjában sor került. Az összecsapások a hivatalos hadüzenet kézhezvétele után kiéleződtek Mozambik és Német Kelet-Afrika határán. Berlin számára fő stratégiai cél a gyarmati határok között húzódó Quionga háromszög megszerzése volt. Ezt a területet az I. világháború befejezése után Mozambikhoz csatolták. A hadüzenet után Portugália több lépcsőben csapatokat küldött az európai frontra. 1916-ban még csupán a légielő néhány egysége avatkozott be a háborúba. 1917-től azonban már az 55 000 főt számláló Portugál Expedíciós Haderő (*Corpo Expedicionario Português*) is megjelent a nyugati hadszíntéren, Manuel Gomes da Costa tábornoknak, az 1926. május 28-i majdani katonai hatalomátvétel irányítójának, későbbi köztársasági elnöknek a vezényletével (6. ábra). 1916-1917-ben a portugál hadsereg kétharmada a határon kívül, 5000 fő Flandriában, 35 000 fő a gyarmatokon tartózkodott és harcolt (AFONSO, A. 2009). A katonákat Lisszabon kikötőjéből hajóval szállították Breszt városáig, onnan pedig vonattal jutottak el a flandriai harcmezőig. A portugál egységek zöme – mintegy 20 000 fő – a 2. hadosztály keretében, a front 12 kilométeres szakaszát ellenőrizve, az első brit hadsereg XI. Hadtestének támogatásával, a flandriai Lys-völgyében foglalt állást.

A rettenetes egészségügyi, higiéniai és ellátásbeli körülmények között szenvedő portugál egység véres ütközetet vívott a német erővel (MARQUES, I. P. 2009). A Lys-völgyi csatát (*IV. ypres-i csata*, vagy *estaires-i csata*) 1918. április 9-én indította a Német Birodalom 100 000 főt számláló, 1700 tüzérségi löveggel rendelkező 6. hadserege, Ludwig von Falkenhausen tábornok vezetésével, a tavaszi német offenzíva második szakaszában. A hadművelet eredeti fedőneve Georg, majd a támadásban részt vevő csapatok számának lecsökkentése után Georgette hadművelet volt. A német offenzíva komoly kezdeti sikerekkel járt, és visszavetette a szemben álló brit és portugál erőket. A francia erősítések beérkezése után, április 29-ére azonban a támadás elakadt és május 1-re a németek védekező pozícióba kényszerültek.

---

¹⁹ Részletesebben a témáról: DE LA TORRE GÓMEZ, H. 1998.

6. ábra. Portugál Expedíciós Haderő (plakát)

Forrás: http://invitaminerva45.blogspot.hu/2015_11_01_archive.html

A német támadás főirányába eső front 55 km-es szakaszát az első Brit Hadsereg egységei védték (soraikban a portugál hadosztállal), közel 84 000 fővel. A szektorban tartózkodó brit csapatokat a Somme környéki csatározásokból vonták ki, és Flandriába pihenés, illetve feltöltés céljából csoportosították át. Emiatt a legtöbb brit alakulat harcértéke alacsony volt, a katonák fáradtak voltak, és az alakulatok egy részét alig kiképzett újoncok alkották. Érdemi támogatást ezért nem tudtak adni a portugál expedíciós erők második hadosztályának. Ennek következtében a Portugál Expedíciós Haderő egyetlen jelentős összecsapása a portugál hadtörténelem egyik legjelentősebb vereségének számít (az 1578-ban Alcácer-Quibir mellett, a móroktól elszenvedett csatavesztés után). A német hadosztályok, különleges alakulatokkal kiegészülve, gyorsan bekerítették és szétmorzsozták a portugál erőket. Bár néhány helyen a portugálok elkeseredetten védekeztek, a 2. hadosztály keretében harcoló 20 000 portugál katonából – különböző források egybevetése alapján – 327 tiszt és 7000 katona halt meg vagy szenvedett sebesülést és további 6000 katona került hadifogságba. A Nuno Severiano Teixeira által szerkesztett könyv adatai 1341 portugál katona haláláról tudósítanak, emellett 1932 főt nyilvánítottak eltűntnek, 4626 volt a sebesültek és 7740 a fogságba esettek száma (TEIXEIRA, N. S. 1998).

Jóllehet az angol és francia erőkkel kiegészülve a sereg maradéka végül több napos elkeseredett küzdelem után megállította a német támadást, mint említettük, ez volt a portugál történelem egyik legnagyobb katonai veresége. A csatával lényegében véget is ért az első világháborús portugál harctéri szerepvállalás. Ezután nagyobb ütközetekre már nem került sor.

Az expedíciós erők maradéka 1918. november 11-ig, a fegyverszüneti megállapodás megkötéséig angol szövetségeseivel tovább harcolt. A portugál egységek kivonása és hazaszállítása 1918. november 23-án indult meg.

3. Az első világháború következményei

Portugália első világháborús emberveszteségéről a különböző források sokféle adatot közölnek. A források összevetése alapján megállapítható, hogy az élőerő veszteség közel 35 000 fő (ebből több mint 7700 halott) volt. A mozgósítottak száma pedig meghaladta a százezret. Aniceto Afonso összesítése szerint a harcoló alakulatok létszáma 105 542 fő volt, 7760 katona esett el, 16 607 fő sebesült meg és 13 645 személy esett fogságba vagy tűnt el. Az ország élőerő vesztesége így együttesen elérte a 38 012 főt, mely a mozgósítottak 36%-át tette ki. Más hadviselő országokkal összehasonlítva ez csekélynek számít, különösen, ha a harcoló alakulatok abszolút számának százalékában mérjük a veszteségeket. Oroszország 12 000 000 főt mozgósított, embervesztesége pedig elérte a 9 150 000 főt, azaz a harcolók 76,3%-át. Ugyanez az arány Franciaország esetében a 8 410 000-es létszám 73,3%-át, Németországnál a hadba vonuló 11 000 000 fő 64,9%-át, az Osztrák-Magyar Monarchiánál a 7 800 000 fő 90%-át, Románia esetében a 750 000-re becsült hadi létszám 71,4%-át tette ki (AFONSO, A. 2009).

Az elszenvedett veszteségek ellenére az ország háborús mérlege eredményét tekintve pozitívnak tekinthető. Portugáliának legfőbb célját sikerült elérnie, megtartotta afrikai gyarmatait, a németek által 1894-ben megszállt, majd 1916 áprilisában a portugál csapatok által visszafoglalt Quiongo területét pedig a versailles-i békeszerződés ismét a portugál birtokhoz, Mozambikhoz csatolta. A vesztesek jóvátételi kötelezettsége szempontjából azonban nem volt ilyen eredményes a portugál igények érvényesítése. Az ország csupán 0,75%-át kapta meg a 132 milliárd dolláros német jóvátételi összegnek, amely egyhatoda volt az igényeltnek. Ám ennek folyósítására is több részletben került sor, majd a jóvátételi összeget csökkentették is.

Portugália a versailles-i békeszerződést 1919. június 28-án írta alá. Az egyezmény 1920. január 10-én lépett hatályba. Az Első Köztársaság vezetőit csalódással töltötte el a békeszerződés. Különösen sérelmezték, hogy a lisszaboni kormányzat által hozott áldozat ellenére félszigeti ellenlábasuk, a háborúban semleges Spanyolország tagja lett a Népszövetség Végrehajtó Bizottságának, míg Portugália kimaradt a testületből.²⁰

A nemzetközi téren elért részsikerek ellenére, a békeszerződéssel kapcsolatos, részben jogos portugál sérelmek hozzájárultak a belpolitikai stabilitás további megrendüléséhez. Az I. világháború befejezése után rendezett parlamenti választáson a Demokratikus Párt abszolút többséget szerzett, és visszatért a hatalomba. A republikánusok minden igyekezete ellenére sem sikerült azonban stabilizálni az ország gazdasági-politikai viszonyait. A fegyveres erők soraiban egyre inkább általánossá vált az a meggyőződés és vélemény, hogy a hadsereg az egyedüli intézmény, amely képes úrrá lenni a válságon és a belső anarchián.

A katonaságon belül a nemzet megmentése céljából szervezkedések indultak. A hadsereg magatartására, a politikai életbe történő beavatkozására, a katonai hatalomátvétel általános

---

²⁰ Részletesebben lásd: MENESES, F. R. 2009, pp. 397-407, valamint: DE LA TORRE GÓMEZ, H. – CERVELLÓ, J. S. 1992, pp. 121-125.

céljainak megfogalmazására, az események felgyorsítására nagy hatást gyakorolt Miguel Primo de Rivera tábornok 1923 szeptemberében, Spanyolországban bevezetett diktatúrája. A vázolt előzmények után 1926. május 28-án Bragaban, Manuel Gómes da Costa tábornok vezetésével katonai államcsíny robbant ki. Mivel a portugál társadalom nagy többsége passzivitást tanúsított, vagy támogatta a hadsereg intervencióját, így ellenállás nélkül bukott meg a szabadelvű köztársaság. Hatalomra került a salazari Második Köztársaságot előkészítő Nemzeti Diktatúra átmeneti rendszere. *„1919 és 1926 között a Köztársaság a forradalmi mozgalmak klasszikus kihívásával nézett szembe: terror nélkül nem tudott életben maradni; terrorral viszont nem lehetett kormányozni. A rend nevében....a demokratizmus konzervatív szárnya fokozatosan átadta az «intézmények» biztonságának megvédését a hadsereg megbízható tisztjeinek. Ahogyan előre lehetett látni, a hadsereg ezt azok felszámolására használta fel. Elárulva és megtörve «Lisszabon csodás népe» meg sem mozdult május 28-án és júniusban, boldogan tapsolt az az ő Gómes da Costájának, az ő Szabadság sugárútján.”* (VALENTE, V. P. 2009)

Így ért véget az első világháborút a győztesek oldalán befejező Első Portugál Köztársaság története.

Irodalomjegyzék

- AFONSO, A. 2009: Portugal e a guerra nas colónias. In: ROSAS, F. – FERNANDA, M. R. (eds.): *Historia da Primeira República Portuguesa*. Edições Tinta da China, Lisboa, pp. 287-301.
- COHEN, S. B. 2008: *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., New York, 470 p.
- COMPRIDO, J. B. 1956: Importancia geopolítica de Portugal para a estratégia do Mundo Livre. – *Anais do Club Militar Naval*. Vol. LXXXVI, pp. 223-268.
- DE LA TORRE GÓMEZ, H. 1998: Na Encruihada da Grande Guerra. Portugal-Espanha 1913-1919. In: *Historia de Portugal* 38, Editorial Estampa, Lisboa, 270 p.
- DE LA TORRE GÓMEZ, H. – CERVELLÓ, J. S. 1992: *Portugal en el siglo XX*. Ediciones Istmo, Madrid, 377 p.
- FERREIRA, D. 1985: *Governo Provisório Republicano*. – *Dicionário de História de Portugal*, Volume III., Livraria Figueirinhas, Porto, 142 p.
- FERREIRA, J. M. 2006: *Cinco Regimes na Política Internacional*. Editorial Presença, Lisboa, 168 p.
- FRAGA, L. A. DE – SAMARA, M. A. 2014: *João Pereira Bastos. O sonho de um Exército Republicano*. Coleção Parlamento, Edição Assembleia da República, Divisão de Edições, Lisboa, 383 p.
- GAYTAN DE AYALA, A. R. 2006: *Orden en Portugal. La República Nova de Sidonio Pais. 1917-1919*. Serie Estudios Portugueses. Editora Regional De Extremadura, Mérida, 454 p.
- GUIMARÃES, A. L. 2000: *Os Presidentes e os Governos da República no Século XX*. Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa, 504 p.
- GUEDES, M. 1981: *Os Últimos Tempos da Monarquia. 1890-1910*. *Historia de Portugal*, dirigida por Damião Peres, Edição Liv. Civilização, Porto, pp. 412-452.
- MARQUES, I. P. 2009: *Portugal nas trincheiras: os combatentes portugueses em França (1917-1919)*. In: ROSAS, F. – FERNANDA, M. R. (eds.): *Historia da Primeira República Portuguesa*. Edições Tinta da China, Lisboa, pp. 301-319.
- MENESES, F. R. 2009: *A Paz de o Tratado de Versalhes*. In: ROSAS, F. – FERNANDA ROLLO, M. (eds.): *Historia da Primeira República Portuguesa*. Edições Tinta da China, Lisboa, 616 p.
- OLIVIERA MARQUES, A. H. R. DE 1978: *Historia da Primeira República. As estruturas de base*. Iniciativas Editoriais, Lisboa, 709 p.
- PINTO, A. C. 2005: *Portugal Contemporâneo. Dom Quixote*, Lisboa, 304 p.
- SAMARA, M. A. 2012: *Bernardino Machado. Uma vida de luta*. Edição Assembleia da Republica, Divisão de Edições, Coleção Parlamento, Lisboa, 232 p.
- SARAMAGO, J. 2012: *Alentejo. Egy évszázad regénye*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 490 p.
- SZILÁGYI Á. J. 2009: *Sidónio Pais és „Új Köztársasága” Portugáliában – 1917-1918*. In: SZILÁGYI Á. J. (szerk.): *Metszéspontok. Tanulmányok a portugál és a brazil történelemről*. SZTE Történettudományi Doktori Iskola, Szeged, pp. 49-65.
- SZILÁGYI I. 2011: *„A földrajz a történelem kulcsa”*. Százötven éve született Sir J. Halford Mackinder, a földrajztudomány és a geopolitika klasszikusa. – *Magyar Tudomány*, 11. szám, pp. 1362-1373.
- SZILÁGYI I. 2013: *Geopolitika*. Publikon Kiadó, Pécs, 254 p.

TEIXEIRA, N. S. 1996: O Poder e a Guerra, 1914-1918: Objectivos Nacionais e Estratégias Políticas na Entrada de Portugal na Grande Guerra. Historia de Portugal 25, Editorial Estampa, Lisboa, 377 p.

TEIXEIRA, N. S. 1998: Portugal e a Guerra. História das intervenções militares portuguesas nos grandes conflictos mundiais séculos XIX e XX., Edições Colibri, Lisboa, 167 p.

VALENTE, V. P. 2009: A „República Velha”(1910-1917). In: VALENTE, V. P. (ed.): Portugal. Ensaio de Historia e de Política. Alétheia Editores, 2ª Edição, Lisboa, pp. 47-139.